

העתונות האנרכיסטית בידיש באנגליה, 1885-1914

מינה גראור

מנת לאפשר להמוני המהגרים להבין את הכתוב, אלא גם משום שכותבי המאמרים עצמם לא שלטו שליטה יתרה בשפה.² עורכו הראשון של העתון היה פיליפ קרנץ, סוציאלדמוקרט ותיק, ואחד האישים הבולטים באנגליה באותה עת, שהיה מסוגל לערוך עתון בידיש.

פיליפ קרנץ

בשלושים השנים שקדמו למלחמת העולם הראשונה פרחו בלונדון עתונות אנרכיסטית יהודית בשפת יידיש. סיפור התפתחותה ומאבקי קיומה של עתונות זו הינו גם סיפורה של התנועה האנרכיסטית היהודית בכריטיניה.

הקהילה היהודית במזרח לונדון נוסדה במאה ה-17 על ידי מהגרים מספרד ופורטוגל. במהלך שנות ה-70 של המאה ה-19 נוספו אליה יהודים מגרמניה, רוסיה, ומזרח אירופה. אלו כללו מספר רב של מהגרים פוליטיים, בעיקר חברי התנועות המהפכניות הרוסיות וסוציאליסטים גרמנים, שנאלצו לגלות מארצם. בשנות ה-80 וה-90 של המאה הגיע ללונדון גל נוסף של מהגרים מרוסיה וממזרח אירופה. בניגוד לגלי ההגירה הקודמים, שהכילו מספר ניכר של אנשים משכילים ובעלי אמצעים, הגיעו הפעם אנשים בעלי אמצעים מועטים, בעלי מלאכה וסוחרים זעירים שקבעו את מושבם במשכנות העוני במזרחה של העיר. מצבם הכלכלי הירוד של המהגרים החדשים, בצירוף התשתית הסוציו-פוליטית של המהגרים מן הגל הקודם, יצרו את התנאים המתאימים לצמיחתן ולפריחתן של תנועות חברתיות פעלתניות, ולניסיונות בסוציאליזם יהודי ייחודי.

הפועל היהודי בעל ההכרה המעמדית לא נטה להצטרף למפלגות הפוליטיות בעלות המבנה הריכוזי. הוא העדיף קבוצות קטנות בלתי פורמליות במתכונת התאים המהפכניים הרוסיים, או להבריל במתכונת קבוצות הלימוד והדיון המסורתיות בבתי המדרש. בקיץ 1885 הגיעה אחת הקבוצות האלו לידי מסקנה, שהמצב באיסט אנד של לונדון בשל, הן מן הבחינה החברתית והן מן הבחינה הפוליטית, להוצאת עתון סוציאליסטי, שידריך ויכוון את המוני המהגרים היהודים. כך נולד ה"ארבייטער פריינד" (ידיד העמלים), העתון האנרכיסטי הראשון בשפה היידיש.¹ העתון ראה אור ב-15 ביולי 1885, תחילה כירחון ואחר כך כשבועון. מדוע דווקא בידיש? כאמור, המהגרים שזה מקרוב באו חסרו לא רק השכלה סוציאליסטית והכרה מעמדית; לרובם חסרה אף השכלה פורמלית בסיסית. איש מהם לא ידע אנגלית, ולמעשה מרביתם גם לא דיברו רוסית או פולנית במידה מספקת. לחלק גדול מהם היו אף בעיות בידיש, אותה לא יכלו לקרוא או לכתוב כהלכה. אברהם פרומקין, שלימים יהיה עורך "ארבייטער פריינד", ציין בזכרונותיו כי הגליונות הראשונים של העתון היו כתובים בשפה פשוטה מאוד. זאת, לא רק על

שוחד למדפיס ולמגיה

תפיסה זו של העתון כמחנך למהפכה, נטה "ארבייטער פריינד" להתעלם מבעיות ייחודיות שאיפיינו את הרחוב היהודי. כך למשל, תופעת ה-Sweating System (סדנאות ההזעה) שרווחו במזרח של לונדון, שבמסגרתן נוצלו העובדים בצורה מחפירה, כשהם עובדים 12 עד 15 שעות ביום, בחדרים קטנים חסרי אוויר, אור, ומתקנים סניטריים, וכל זאת תמורת שכר זעום — תופעה זו לא זכתה לכל הד מעל דפי העתון. כן נמנע העתון מלתמוך באיגודים המקצועיים שעשו את צעדיהם הראשונים ברחוב היהודי, תוך כדי מאבק ב-Sweating System. תחת זאת, הפיץ "ארבייטער פריינד" תעמולה סוציאליסטית שיגרתית ודן ברעיונות מהפכניים מופשטים, תוך שהוא מחמיץ את ההזדמנות להפוך לעתון לחם, החש את דופק קוראיו.

למרות היות העתון כמה תיאורטית בעיקרה, ראו בו, הן מנהיגיה הדתיים של הקהילה היהודית בלונדון והן ראשי הקהילה החילוניים, סכנה ואיום ממשיים לאחדותה ולאופיה של הקהילה המקומית. אי לכך החלו ראשי הקהילה במסע צלב, שמטרתו סגירת העתון. חלק מהשיטות

מלכתחילה נועד העתון להיות ביטאון עצמאי, שאינו קשור למפלגה או לאירגון כלשהו, ואשר פתוח לכל הלך רוח סוציאליסטי. ההבדלים האידאולוגיים בין הזרמים הסוציאליסטיים השונים עדיין לא באו לידי ביטוי בקרב המהגרים היהודים במזרח לונדון. "ארבייטער פריינד" הציב לפניו את המטרה לחנך את הפועל היהודי ברוח הסוציאליזם, מבלי לשים דגש מיוחד על זרם כלשהו. הפילוסופיה שעמדה מאחורי העתון היתה אנטי דתית ואנטי לאומית, והוא עסק בעיקר בליבוץ בעיות חברתיות כלליות ובסוגיות של התאוריה הסוציאליסטית. חברי הקבוצה שקבעו את מדיניותו האמינו, כי מתפקידם להכין את המוני העמלים היהודים לקראת המהפכה החברתית הממששת ובאה. לפיכך, כל נושא שלא היה קשור באופן ישיר להתקוממות הכללית, אלא דרש מאבק איטי, הדרגתי (כגון התארגנות באיגודים מקצועיים או ניסיונות לשיפור רמת חייו של הפועל) נתפס כשולי וכמסיח את הדעת מהמטרה העליונה. בעקבות

פעיני. דער 3 סע

אנארכיסטן-קאמוניסטישער ארגאן

THE WORKERS FRIEND

אנארכיסטיש-קאמוניסטישער ארגאן
ארויסגעגעבן פון די פֿעדערישע אויטו-שפרעכערע אנארכיסטישע
גרופע פֿון נײַם בריטיש און פֿרײַ.

ערשטיינט יעדען פֿרייטאג. LONDON January 12, No 44 VOL. XIX, 1906. ניינצענטער יאָרהונגט נומער 44

פאסט אויף!
דיין פֿרייטאג אבער, אום 8-30 פונקט
וועט גען. **ד. ראטער ריזען אין**
4 ווילקס סטריט
איבער דער סטראם!
דער אנטימיליטערישער פראצעס

צווישן די אמעריקאנער דעמאקראטן און
רעפובליקאנער, עס איז א קאמפף פֿאַר
דעם פֿעמסטען ביטען און די אויסערליכע
פֿרינציפיעלע העקאראציע איז נישט מערה ווי
א מיטעל צו פֿערבלענדען די אויגען פֿון
דער גרויסער מאסע, דאס איז אלעס.

עס איז וואו, און דער אונטערשייד
צווישן די ענגלישע ליבעראלען און קאנ-
דידאנטישע איז אסאך גרויסער ווי

יום, אום צו פֿערווארגען אלע פֿעלקער מיט
די פֿראדוקטען פֿון דער ענגלישער אינדי-
וסטריע. אין אלע עקען פֿון דער העלט
האט מען געטריגעס קאלאניען און דער
נאציאנאלער רייכטום פֿון ענגלאנד איז
געוואקסען פֿון מאג צו מאג. אראם סמיט
און זינע שידער האבען גערעכענט די
אינגעלייטע סומען, וועלכע ענגלאנד בער-
קומט ארויף דורך זיין אינדוסטריע און מיט

טישער סענשאשאנס — מיט אין ווארם:
פֿאליטישע פֿרייהייט און עקאנאמישע גלייכ-
הייט איז נישט מערה ווי א שווינדעל, א
בעטרוג, א פֿוסע פֿראגע.
די פאליטישע פֿערטרעטער פֿון, דעם
ליבעראליזם אין ענגלאנד און פֿון
דעם ליבעראליזם אין אלגעמיין: אַלס
בען דאס גום בענרופען און וואס האַבער
צושוואַנען און געוואַרען אין סאָפּאָלי-

"ארבייטער פריינד" (ידיד העמלים)

בנושא הטירוור האנרכיסטי. בשנות ה-90 פרח הטירוור האנרכיסטי ברחבי אירופה וארצות הברית. תחת הסיסמה של "תעמולה על ידי מעש" נרצחו מלכים וראשי מדינות, ביניהם נשיא צרפת סאדי קארנו ב-1894, ראש ממשלת ספרד אנטוניו קאנובה ב-1897, אליזבת קיסרית אוסטריה ב-1898, אומברטו הראשון מלך איטליה ב-1900 ונשיא ארצות הברית מק-קינלי ב-1901. הוויכוח בקרב התנועה האנרכיסטית בשנים אלו נגע למידת המוסריות, לפרקטיות וליעילות של מדיניות ה"תעמולה על ידי מעש". ינובסקי התנגד באופן חד משמעי לאמצעי טירור, בטענה כי פעולות בודדות אינן יכולות לקרב את המהפכה. מעבר לכך, הוא חשש שתוצאותיהן של פעולות הטירוור יהיו הרסניות יותר לגבי התנועה האנרכיסטית עצמה מאשר לגבי השיטה הקפיטליסטית. במבט לאחור טען, כי חולשתה של התנועה האנרכיסטית בארצות הברית וחוסר השפעתה בקרב הפועלים היהודים מקורם באותה תקופה של "תעמולה על ידי מעש"⁴. עמדות אלו חזר ינובסקי והדגיש מעל דפי "ארבייטער פריינד". לטיעונים אלו היו מתנגדים רבים, בעיקר בקרב הדור הצעיר של התנועה. אלו ראו במאמרו שמרנות ונסיגה רעיונית. החיכוכים גרמו לכך, שבראשית 1895 התפטר ינובסקי מתפקיד העורך, אותו מילא מאז פברואר 1891. הוא חזר לניו יורק, שם מונה לעורך ה"פרייטע ארבייטער שטימע" (קול העבודה החופשי), עתון אנרכיסטי יהודי שהחל להופיע ב-1890 והתמיד עד 1977. בעוד שבמישור האישי מספר רב של אנשים נשמו לרווחה, הרי שמבחינה מקצועית הפסיד העתון את אחד האנשים המוכשרים ביותר שהיו ברשותו. בשנים הבאות סבל העתון משורה של עורכים, שחסרו את הכישורים המתאימים לתפקידם. העתון הפסיק את הופעתו מספר פעמים בין השנים 1895-1898. לתקופה קצרה, במאי 1896, נראה היה כי הוא מתאושש, כאשר אברהם פרומקין נטל לידיו את משרת העורך. אך שוב, בשל בעיות תקציביות נאלץ העתון לחדול מפעולה. כאשר הופיע מחדש ב-19 לאוקטובר 1898, תחת הנהגתו של רודולף רוקר, החלה תקופה חדשה בחיי העתון, כמו גם בתנועה האנרכיסטית היהודית בלונדון.

אינטרמצו בליברפול

רודולף רוקר נולד ב-1873 במיינץ שבגרמניה, למשפחה שחציה פרוטסטנטית וחציה קתולית. בגיל צעיר התייתם מהוריו, ואת מרבית נעוריו בילה בבית יתומים. בגיל 17 כבר היה פעיל מבחינה פוליטית במפלגה הסוציאלדמוקרטית הגרמנית. עד מהרה התאכזב מגילויי הדוגמטיות והלאומנות של המפלגה, וב-1891 הצטרף לאנרכיסטים הגרמניים, תנועה שעדיין היתה אז בחיתוליה. בנובמבר 1892 נאלץ לגלות מגרמניה, בשל פעילות פוליטית בלתי חוקית. בשנתיים הבאות חי בפריס, עד שפעולות הטירוור האנרכיסטי הפנו את חמת השלטונות נגד הגולים הפוליטיים, ובמיוחד נגד האנרכיסטים שישבו בצרפת. בפריס נתקל רוקר לראשונה ברדיקלים יהודים, ועד מהרה החל לפקוד באופן קבוע את פגישותיהם ואף להרצות בפני הנאספים.

בפריס אף הכיר את ש. אג'סקי (שלמה רפפורט), לימים סופר ומחבר המחזה "הדיבוק", שעמו חלק רוקר בית מלאכה לכריכת ספרים. באמצעות השיחות הארוכות עם ש. אג'סקי למד רוקר להכיר מעט

בהם נקטו היו מקוריות ביותר. כך למשל שיחדו ראשי הקהילה את המדפיס או את המגיה, על מנת שאלה ישנו את משמעותם של מאמרים אשר התפרסמו ב"ארבייטער פריינד", על ידי הוספת או גריעת מלים מסוימות. מבצע העברה קיבל בתמורה כרטיס הפלגה לארצות הברית, פיתוי שלא רבים יכלו לעמוד בפניו, בהתחשב בעבודה שמרבית המהגרים ראו באנגליה רק תחנה זמנית בדרכם אל הארץ המובטחת. ראשי הקהילה נעזרו גם באמצעים קונבנציונליים יותר, כמו קניית בית הדפוס של העתון וסגירתו במאי 1887. למרות המאבק המשולב נגדו, גילה "ארבייטער פריינד" כוח הישרדות. תוך שלושה חודשים הצליחו היוזמים לאסוף מספיק כסף על מנת לקנות מכונת דפוס משלהם. לא זו בלבד, אלא שהעתון, שמוזה כשנה כבר הופיע במתכונת של שבועון, הכפיל את מספר עמודיו, כמו גם את מספר קוראיו. במערכת חלו שינויים: פיליפ קרנץ התפטר ונסע לניו יורק, ואת מקומו כעורך תפס קונסטנטין גאלופ, סוציאל רבולוציונר בהשתייכותו המפלגתית.

לקראת סוף שנות ה-80 חלו בעתון שינויים אידיאולוגיים מהותיים. קבוצת החברים שהיתה הכח המניע מאחוריו התגבשה בהדרגה לכלל תא אנרכיסטי. ככל שהוויכוחים בקרב הזרמים השונים של התנועה הסוציאליסטית החריפו, איבד העתון את הנייטרליות שלו והחל לגלות העדפה ברורה לזרם האנרכיסטי. ההבדלים בין המחנות הוקצנו, כאשר שאול ינובסקי הגיע מניו יורק כדי ליטול עליו את עריכת "ארבייטער פריינד". ינובסקי היה עתונאי ועורך מוכשר, אך בעל אישיות אנטגוניסטית וכשרון ליצור אויבים מרובים. הוא היה מהיר חימה, סרקסטי וחסר טקט ביחסו עם אנשים אחרים. "מדוע הנך מבזבז נייר?" שאל פעם משורר צעיר שהראה לו את שיריו מתוך כוונה לפרסמם בעתון.⁵ יחד עם זאת היה תועמלן מצויץ לרעיון האנרכיסטי. תרומתו ל"ארבייטער פריינד" התמקדה בשני נושאים עיקריים: הגדרת העתון כביטאון אנרכיסטי, והפניית הדגש מבעיות כלליות מופשטות לנושאים יום יומיים כגון פעילות בקרב האיגודים המקצועיים. תחת הנהגתו הנמרצת של ינובסקי פיתח העתון מצע אנרכיסטי מלוכד, אשר שימש לא רק להגדרת דרכו המחודשת, אלא אף זירז את הקרע הבלתי נמנע עם הזרמים הסוציאליסטיים האחרים. ליזכותו של ינובסקי יש לזקוף את העבודה, שבמאבק שניטש בין הזרמים השונים יצאה הקבוצה האנר-כיסטית כשידה על העליונה. הדבר הביא לפילוג, והפורשים ייסדו עתון משלהם, "די פרייטע וועלט" (העולם החופשי), שראה אור במאי 1891. נצחון הזרם האנרכיסטי התברר עד מהרה כנצחון פירוס. עויבתם של הסוציאל דמוקרטים הרעה את מצבו הכלכלי של העתון, שגם קודם לכן לא נשא כל רווחים, וה"ארבייטער פריינד" נאלץ להפסיק את הופעתו בין ה-22 בינואר וה-8 באפריל 1892. כאשר התחדשה הופעתו, נשא את תת הכותרת "ביטאון אנרכו-קומוניסטי". בעיותיו הפיננסיות של העתון נותרו בעינן, ובמהלך השנים הבאות היתה הופעתו בלתי סדירה.

נגד טירור אנרכיסטי

לקראת 1894 הלכה וגברה האופוזיציה לינובסקי, והניכור בינו ובין חברי קבוצת ה"ארבייטער פריינד" החמיר בעקבות עמדתו הבלתי מתפשרת

— פעלעמאן פון „ארבייטער פריינד“ —

די שטיצען פון דער געזעלשאפט.

— II —
דראמא אין פיער אקטען

— I —
הענריק איבסען.

— II —
(איבערזעצט פארץ, אר, 1897, פון א. פרוסקין.)

— II —
(18טע פארטועצונג.)

פרייליך העסעל, דאס הייסט אייגעשטעלט, בערניק,
בערניק, ביין גאנץ פערמעגען האב איך אייגעשטעלט אין דעם,
פרייליך העסעל, וועגען דעם פערמעגען מראכט איך ניש;
אבער ווען מען וועט זיך דערוויסען, אז —
בערניק, יא, דאס איז די הויפט זאך! מיט דעם רייגעס, אונבע-
סלעקטען גאסען, וועלכען איך האב ביו אהער געטראגען, קען איך
גאנץ רוהיג געהען די זאך אויף מייע פלייצעס, צו קומען צו מייע
מיטבירגער און זיי זאגען: זעהט, דאס איז געוואונט צו מהאן לטובת
דער געזעלשאפט!
פרייליך העסעל, דער געזעלשאפט?
בערניק, יא; און קיין איינער וועט ניש צווייפלען אין מייע
גוטע אבזיכטען.
פרייליך העסעל, נא, זיינען דאך דא פארהאן מענער, וואס
וואלען געהאנדעלט אפגענער איידער די — און היינט געדאנקען,
און פערדרעהענישען.

מחזה של איבסן ב"ארבייטער פריינד"

ללונדון בנובמבר 1899. כאשר נודע לה על מצבו הקשה של העתון, התנדבה אמה גולדמן לאסוף כספים על ידי מתן שלוש הרצאות פומביות, שהכנסתן תועמד לרשות "ארבייטער פריינד". הכוונה היתה טובה, אך התוצאה דלוח, היות שהכסף שנאסף הספיק בקושי לכיסוי ההוצאות של שכירת אולמות ההרצאה והדפסת הכרוזים.

רוקר קיבל שכר רעב תמורת עבודתו. שכרו היה לירה סטרלינג אחת לשבוע, אך למעשה קיבל פחות, וגם זאת רק במקרים בהם נותרו עודפים בקופת המערכת. ספרי החשבונות, לעומת זאת, נוהלו בקפדנות יתרה, וכל סכום שהגיע לו נוסף לזכותו, על הנייר בלבד. כאשר החוב הגיע לסכומים אדירים, נמחקו ההתחייבויות הקודמות ונפתח דף חשבונות חדש.⁶ לולא הכנסת אשתו מילי, שעבדה בבית מלאכה לעיבוד טבק, לא היה מצליח להתקיים.

חברי התנועה עשו כל שביכולתם לעזור, וחלקם נתנו את המעות האחרונות שהיו ברשותם על מנת לקיים את העתון. בהתחשב במצב הכלכלי הירוד, לא די היה בתרומותיהם כדי לקיים את ביטאונם, והופעתו או אי הופעתו של "ארבייטער פריינד" היתה נושא לניחושים שבועיים.

מהמסורת היהודית ומאורחות חייו של הפועל היהודי. מפרים הגיע ללונדון. שם פעל בקרב התנועה האנרכיסטית היהודית עד לפרוץ מלחמת העולם הראשונה. שם אף מצא את חברתו לחיים, מילי ויטקופ, מהגרת יהודיה מאוקראינה. רוקר נתפס על ידי המהגרים היהודים במזרח לונדון כמנהיגם הרוחני, כנושא להערצה ולחיקוי. הוא הפך למורה הרוחני של "הירוקים", המהגרים שזה מקרוב באו, למדריך המנחה אותם באורח חייהם החדשים. סם דריין, שהיה באותה תקופה מהגר "ירוק" אף הוא, מספר: "הוא איחד אותנו, מילא אותנו במרץ מהפכני והאציל עלינו ממחשבתו הבהירה ומהירע הרחב שעמד לרשותו, מאהבתו והכנתו את האמנות, הספרות וערכי התרבות. הוא היה הרבי שלנו".⁵ רוקר שימש כעורך "ארבייטער פריינד" שנים רבות. כיוון שלא מצא תחילה עבודה בלונדון, עבר לליברפול.

התנועה האנרכיסטית היהודית בליברפול היתה בעלת אירגון רופף ובלתי פעיל. רוקר הצליח להפיח בה חיים חדשים, בפתחו בסידרת הרצאות ופעולות תרבותיות. היות ש"ארבייטער פריינד" לא הופיע באותה תקופה, הציע אחד הפעילים המקומיים, מוריס ייגר, כי הקבוצה בליברפול תוציא שבועון משל עצמה. ההצעה התקבלה בהתלהבות, ופה אחד הוסכם כי העורך יהיה רוקר. רוקר עצמו היסס בטענו כי עורך של עתון ביידיש מן הראוי גם שידע לכתוב ולקרוא יידיש. לבסוף שוכנע, וסוכם שהוא יכתוב את מאמריו בגרמנית, ואלו יתורגמו ליידיש על ידי ייגר. כך נוסד "דאס פרייע ווארט" (המלה החופשית), שהחל להופיע ב-29 יולי 1898. מלכתחילה לא היה רוקר מרוצה מתרגומו של ייגר, בעיקר מהעובדה שהאחרון נטה להוסיף מרעיונותיו למאמרים התחומים על ידי רוקר. רוקר ביקש להתפטר, אך התלהבות הקבוצה המקומית שכנעה אותו להישאר בתפקידו. לבסוף הגיע רוקר לכלל מסקנה, כי יהיה פשוט יותר ללמוד יידיש מאשר להסתמך על תרגומי אחרים, ואמנם כך עשה. בינתיים הצליחה קבוצת "ארבייטער פריינד" לאסוף מספיק כסף להחייאת העתון בלונדון. תומס הייגס, מזכיר הקבוצה, פנה לרוקר בבקשה לחזור ללונדון ולשמש כעורך העתון. רוקר הסכים, והגיליון האחרון של "דאס פרייע ווארט" הופיע בספטמבר 1898. חודש לאחר מכן הופיע "ארבייטער פריינד" המחודש, בעריכתו של רוקר.

המשכורת — לירה אחת לשבוע

שמו של "ארבייטער פריינד" ותפוצתו הרחיקו מעבר לגבולותיה של לונדון. כאמור, מרבית המהגרים היהודים ראו בלונדון בסיס זמני בלבד, מקום להרוויח בו את דמי נסיעתם לעולם החדש. כאשר הגיעו למחוז חפצם — ארצות הברית, קנדה או ארגנטינה — הם העתיקו לשם את דפוסי האירגון והפעילות בהם הורגלו בלונדון. כך ייסדו מועדונים, אירגוני עזרה הדדית ובתי דפוס רדיקליים. יתרה מזאת, הם המשיכו לקרוא את ה"ארבייטער פריינד" ולתרום לעתון, כאשר מצבם הכלכלי איפשר זאת. אנגליה נותרה מעין קפה של התנועה.

אך יוקרה בלבד אין בה די כדי לקיים עתון. "ארבייטער פריינד" המחודש הצליח להתגבר בקושי רב על המשברים הכספיים התכופים שפקדו אותו. במהלך אחד המשברים הללו גייסה התנועה את עזרתה של אמה גולדמן, האנרכיסטית האמריקנית רבת הפעלים, אשר הגיעה

"זשערמינאל", בעקבות ספרו של אמיל זולה, החל את דרכו כדו שבועון, בעל 16 עמודים. הגיליון הראשון שלו ראה אור ב־16 במרס 1900. רוקר רצה, שהעתון יקדש בעיקרו לבעיות תיאורטיות ועסוק בדיון ובלבון נושאים חברתיים ופילוסופיים. יתר על כן, העתון אמור היה לערוך היכרות בין קהל קוראיו לבין רעיונות פוליטיים חדשניים, ולעסוק בהשתקפותם של רעיונות אלו בספרות ובאמנות. "ארבייטער פריינד", תחת הנהגתו של ינובסקי ואחר כך של רוקר, פנה להמוני העמלים, למעמד הפועלים היהודי, ולשם כך היה כתוב בשפה פשוטה מובנת לכל ועסק בבעיות יומיומיות ובאינטרסים המידיים של קהל הקוראים. "זשערמינאל", לעומת זאת, נועד לדבר אל לבו של קהל משכיל יותר. בצד דיונים בבעיות פילוסופיות וסוציולוגיות, ניתן היה למצוא בין דפיו גם תרגומים ליידיש של יצירות ספרותיות, מאמרי ביקורת ספרותיים וסקירות היסטוריות. לדוגמה, בין המאמרים שהופיעו ב"זשערמינאל" היו שעסקו בפילוסופיה של רוסו, באנציקלופדיסטים ובקשר בין קרל מרכס לבין התיאוריה האנרכיסטית. העתון שימש את רוקר כאמצעי לגיבוש רעיונותיו החברתיים-פוליטיים, ולהבעת השקפת עולמו. הוא גם סיפק לרוקר כמה לעיסוק בנושאים בהם היה לו עניין מיוחד, כמו ספרות ואמנות. מלכתחילה היה העתון יציר כפיו הבלעדי וילד טיפוחי. הוא כתב לבדו את המאמרים, ערך את העתון, הגיהו והכינו לדפוס. כל העבודה נעשתה בביתו, כאשר חדרם היחיד של בני הזוג שימש כתפקיד המשולש של חדר מגורים, חדר שינה ומערכת עתון. באוקטובר 1901, כשעבר רוקר להתגורר בעיר לידס, עבר העתון עמו. "זשערמינאל" יצא בלידס במשך שנה, עד שרוקר חזר ללונדון בספטמבר 1902.

בדצמבר 1902 כונסה בלונדון ועידה של כל הקבוצות האנרכיסטיות היהודיות המקומיות. בין הסעיפים שעמדו על סדר היום היה גם נושא החיאתו של "ארבייטער פריינד". בתחילת המאה ה-20 היוותה לונדון מקום מושב ל־17 (!) קבוצות אנרכיסטיות יהודיות, כאשר מתוכן 16 שיתפו פעולה באופן קבוע. הקבוצה החריגה התרכזה סביב כתב העת "פריידייט" (חופש). במהלך הכינוס החליטו 16 הקבוצות להתארגן בפורציה אנרכיסטית, שתכלול גם קבוצות מחוץ ללונדון. לאחר מספר חודשים, בהם נערכו הכנות קפדניות לתשתית פיננסית, שב "ארבייטער פריינד" להופיע כ"ביטאון הקבוצות האנרכיסטיות דוברות היידיש בבריטניה ובפריס". בעקבות זאת הפסיק רוקר לערוך את "זשערמינאל" וחזר למערכת "ארבייטער פריינד". שנתיים לאחר מכן, בינואר 1905, יצאה מהדורה חדשה של "זשערמינאל", הפעם תודות למאמציה של קבוצה שאף כינתה עצמה בשם זה. רוקר שימש באופן רשמי כעורכו הראשי של העתון, אך שוב לא יכול היה להקדיש לו את הזמן והמרחב כבימיו הראשונים של "זשערמינאל".

ספרות פוליטית

תפוצתו של "ארבייטער פריינד" היתה 2,500 עותקים ב־1903, וכעבור זמן מה עלה המספר ל־4,000. מספרים אלו אינם משקפים בהכרח את מספר הקוראים הממשי של העתון, היות שרוב הגיליונות עברו מספר רב של ידיים עד אשר הגיעו לקורא האחרון.

ב־26 בינואר 1900 פסק העתון להופיע. הפעם נראה היה שקלושים הסיכויים להתחדשותו בעתיד הקרוב, היות שתובותיו הרקיעו שחקים. במהלך ההפסקה, שהפעם נמשכה שלוש שנים תמימות, ערך רוקר עתון אחר, אנרכיסטי אמנם, אך בעל מטרת ותכנים שונים לחלוטין.

פרשת "זשערמינאל"

כאשר ה"ארבייטער פריינד" חדל מהופעתו, פנה מדפיס צעיר בשם נרודיזקי לרוקר, בהצעה לעמוד בראש עתון חדש, שלא יהיה תלוי בקבוצת "ארבייטער פריינד". תחילה סירב רוקר בטענה, שחשוב יותר לנסות ולהחיות את "ארבייטער פריינד", שלמרות בעיותיו נהנה עדיין ממוניטין חסרי תקדים בקרב ציבור הפועלים היהודי. בנוסף לכך סבר רוקר, שהמפעל החדש אינו בר ביצוע מבחינה כלכלית. נרודיזקי לא אמר נואש, והציע כי ידפיס את העתון החדש ללא תמורה כספית כלשהי. רוקר שוכנע, בעיקר לאחר שהתברר לו כי אין סיכוי לחידושו של "ארבייטער פריינד" בעתיד הקרוב.

"זשערמינאל" מ־1908. הכותרת הראשית: המאבק נגד המדינה

זשערמינאל

ארגאן פיר אנארכיסטישער וועלטאנטייאונג

No. 10. APRIL, 1908. Vol. V.

דער קאמפף געגען דעם שטאאט.

פון האב איך יך געשטעלט די מיט א קראפט, וואס זאל אוי ווייס ווי מען פראגע, פארוואס די אנארכיסטן זיינען אירען, וואס זיינען אירען און די רייכע — יך צו דיפערענצירן, יך צו אונז אוי קלאהר און פרייסען, וואס זיי זען אירען און וועלכע מיט אירען פון די, וועלכע קריי א. ג. ו. ו. אין דער מענטשהייט אוי עס דער פון אוי ווייניג מענטשען, אפילו דאָס, וואו די פראפאגאנדא אוי יאהרען לאנג אָנגענומען מיט ווייניג שמערונגען, כל זמן און האב גע- גלויבט, אזוי צו זאָגען, אין א סעקאנדישער פענליכקייט פון אן אונבערנענדיגער פערשפרייטונג פון אירען דורך פּעדאגאגישע מיטלען, פון ערציהונג אין אַנטשאַפּן, אוי טיר און קיינער ערפאלג פאַרנעקומען דעמוקראַטיע אין דערזעלבער, דערנאָך בין איך געקומען צו פאַלגענדיגער ערקלעהרונג: אין וואס כעשטעהט אייגענליך דער עגס פון אַנארכיזמוס? אין יעסוערען אַרנאָנים בעטערקען מיר ריי שמערענדיגען: איינע — יך צו צופאַסען און אַכטויליגען יך, אויף וויפיל עס איז עטליך, מיט די אַרומיגע שטאַטען, וועלכע זיינען אַם ניצליכסטען פאַר יין מאַטעריעלעם וואַהלוין; די צווייטע — אויסצו- שפרייטען יין איינען העטעניקייטס-פּעלר נרגר פון איין איינציגען עקאָנאָמישען און פאַר

שש שנים נדרשו לה לתנועת האיגודים המקצועיים על מנת לשקם את מעמדה. ההודמנות לשוב לזירת המאבק אירעה באפריל 1912, כאשר פרצה שביתה כללית של חייטים במערב לונדון. "ארבייטער פריינד" שוב אימץ עמדה מיליטנטית, בקוראו לשביתה אחוזה של החייטים במזרח העיר עם אחיהם במערב. כ־8 במאי 1912 נערכה אספה כללית בוויטצ'אפל, בה הוחלט להצטרף לשביתה הכללית. השוכתים דרשו תשע שעות עבודה ליום, ביטול שעות נוספות, שכר המחושב לפי שעות עבודה ולא לפי הספק, שכר גבוה יותר ושיפור התנאים הסניטריים בבתי המלאכה. כן דרשו העסקה בלעדית של פועלים השייכים לאיגודים מקצועיים. הפעם לא ניצבו החייטים לבדם במערכה. כל מזרח לונדון עמדה מאחוריהם. רוקר, שמונה כיושב ראש ועדת הכספים של השוכתים, השתמש ב"ארבייטער פריינד" כאמצעי לקידום השביתה, להעברת מידע לשוכתים ולעירודם. כ־18 במאי קרא רוקר מעל דפי העתון לעזור לחייטים השוכתים בכל דרך אפשרית. ההיענות לבקשתו היתה מרשימה. האופים היהודים ומגלגלי הסיגריות סיפקו מלאי של לחם וסיגריות בחינם. כל חברי האיגודים המקצועיים היהודים שילמו מס מיוחד לקרן השביתה, והכנסות מהופעות מיוחדות של התיאטרון היהודי נמסרו לקרן השביתה. כתוצאה מגילויי סולידריות אלו יכול היה רוקר לשלם מספר שילינגים לכל שוכת במהלך השבועות הראשונים של השביתה. רוקר אף ארגן מטבחים מיוחדים בהם סיפקו לשוכתים תה, לחם, גבינה, ולעתים אף ארוחה חמה. בתקופת השביתה הפך "ארבייטער פריינד" לעתון יומי, כשהוא מספק לקוראיו מידע שוטף על מהלכה של השביתה ועל מצבם של השוכתים.

ידם של השוכתים, בהנהגתו של רוקר, היתה על העליונה. המעבידים הסכימו לכל דרישות החייטים, למעט הדרישה להעסיק רק חברי איגודים מקצועיים. רוקר, שראה בדרישה זו את הבסיס לביטחון תעסוקתי ארוך טווח, יעץ לשוכתים להמשיך במאבקם, למרות שקרן השביתה הלכה והתרוקנה. לדעתו, ללא ההכרה באיגודים המקצועיים, יהיו כל יתר ההישגים בעלי תוחלת חיים קצרה ביותר. כעבור יום נכנעו המעבידים גם לדרישה זו. הצלחת שביתה החייטים העלתה את יוקרתו של רוקר לשיאים חדשים. אישיותו והתפקיד אותו מילא במאבק קיבלו ממדים אגדתיים במזרח לונדון. "ארבייטער פריינד" נהנה אף הוא מתוצאות השביתה, בהגבירו את השפעתו ומספר קוראיו. כתוצאה מכך גם הרחיב העתון את היקפו, משמונה עמודים בשבוע ל־12.

ירידת האנרכיזם

פרק מרשים זה בתולדות העתון האנרכיסטי הוותיק בא לידי סיום פתאומי עם פרוץ מלחמת העולם הראשונה. להוציא את הזרם הסנידקליסטי שנהנה מקהל אוהדים במספר מדינות אירופיות, אנרכיזם כתיאוריה חברתית וככוח פוליטי איבד מכוחו באופן דרמטי בשנים שלאחר המלחמה. במהלך המלחמה נסגרו עיתונים אנרכיסטיים, וקבוצות אנרכיסטיות פורקו בכוח, או התפרקו בעצמן מפאת מחסור בחברים. גורלו של "ארבייטער פריינד" היה כגורל התנועה כולה. עם פרוץ המלחמה צומצם היקפו של העתון, על מנת שיוכל להמשיך ולהתקד ביתר קלות בתקופה הקשה העומדת בפניו. כיאה לכתב עת אנרכיסטי,

בהשפעתו של רוקר החל העתון בפעילות חינוכית ענפה. במקביל, הורפסה בבית הרפוס של הקבוצה ספרות פוליטית, בעיקר פמפלטים וספרונים בעלי ערך תעמולתי, כמו גם ספרות יפה. כך ראו אור ספריו של פיטר קרופוטקין, זכרונותיה של לואיז מישל, כתביו של דוד עדלשטאט, מחזותיו של איבסן, הרומנים של מקסים גורקי וסיפורים קצרים של אוסקר ויילד, צ'כוב, אנטול פרנס ואחרים. במשך עשר שנים יצאו בהוצאת "ארבייטער פריינד" ספרים ועלונים בלמעלה מ־80 אף עותקים. ההכנסות מבית ההוצאה לאור עזרו לקיים את העתון, שמעתה ועד לסגירתו על ידי השלטונות הבריטיים ב־1916 יצא באופן סדיר וללא הפסקות.

הניסיון להרחיב את השכלתם של המוני הפועלים היהודים קיבל ביטוי גם מעל דפי העתון עצמו, בו התפרסמו באופן קבוע סיפורים של סופרים נודעים בעולם כמו גם סופרים ביידיש. רוקר לא הסתפק בכך. הוא נהג להרצות בנושאי ספרות ואמנות גם כמועדון הקבוצה ברחוב ג'ובילי. הרצאותיו נועדו לחשוף את המהגרים לספרות מערבית ויהודית כאחד. רוקר הרצה לא רק על איבסן, זולה, אוסקר ויילד, סטרינדברג, המסון וטולסטוי, אלא אף על סופרים יהודים כמנדלי מוכר ספרים, י.ל. פרץ, שלום עליכם ושי. אנ־סקי. הוא האמין שבאמצעות האמנות, ובמיוחד על ידי תיאור וניתוח יצירות ספרותיות, יגלה קהל שומעיו הבנה מעמיקה יותר לבעיות החברתיות והאישיות. על ידי הזדהות עם סיפור או גיבור ספרותי, העריך, תגבר העירנות של שומעיו לבעיות חברתיות ולא־יצדק במידה רבה יותר מאשר באמצעות השיטה הקונבנציונלית של חשיפתם לתיאוריות מופשטות.

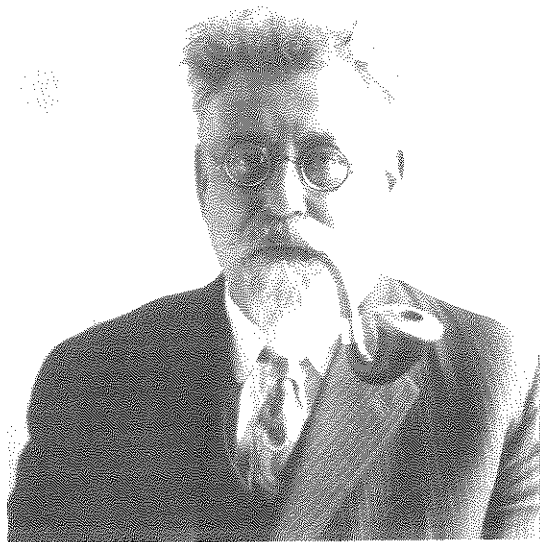
"ארבייטער פריינד", בהנחייתו של רוקר, מילא תפקיד חשוב במערכה של האיגודים המקצועיים לזכייה באמונו של הפועל היהודי. בתחילה היה זה תפקיד אינפורמטיבי ותעמולתי בלבד. עם הזמן סיגל העתון טון מיליטנטי יותר וקרא בגלוי לשביתה ולמאבק חורמה בניצול הפועלים. ביוני 1903 פתח רוקר בסידרת מאמרים, בהם העלה הצעות לשיפור יעילותם של האיגודים המקצועיים. בראש רשימת הבעיות הקיימות נמצאו "סדנאות ההזעה" והמנטליות של הפועל היהודי.

רוקר טען במאמריו, כי יש חשיבות עצומה ליצירת איגודים מקצועיים שייצגו את האינטרסים של כלל הפועלים, וילחמו בפגע הרע ששמו ה־"Sweating system". בנוסף לכך העריך, כי האיגודים יתרמו רבות לשיפור האווירה העבודה שבין הפועל היהודי לבין שכנו האנגלי. ללא התאגדות מקצועית. הטיף רוקר, ימשיך הפועל היהודי לבין שכנו האנגלי לראות במהגרים היהודים כח עבודה זול ומפירי שביתות.⁷

עורך בראש שביתה חייטים

ביוני 1906 היתה השפעתו של "ארבייטער פריינד" חזקה דיה על מנת שיוכל לחרוג מהפעילות התעמולתית והחינוכית שלה הקדיש את גיליונותיו, ולהפוך לכח המניע לפעולה. בעקבות שורה של סכסוכים בין פועלים למעבידים בתעשיות שונות, קרא העתון לשביתה כללית בענף ההלבשה. ההיענות לקריאה היתה רבה, אך השביתה נכשלה בשל אירגון לקוי, מחסור בקרן שביתה ואדישותם של הפועלים בענפים אחרים. המעבידים שכרו מפירי שביתה וסירבו לשאת ולתת עם ועד השוכתים.

רודולף רוקר

ביטא העתון עמדה פציפיסטית, וקרא לפועלים שלא להצטרף למלחמה לא להם, ולא לצאת למאבק נגד אחיהם ממעמד העובדים. רוקר אף יצא בסדרת מאמרים כנגד פיטר קרופוטקין, המנהיג הרוחני של התנועה האנרכיסטית, שצידד בהצטרפות למלחמה לצד צרפת וכנות בריתה. כיוון שחשש ממאסר בעקבות התעמולה הפציפיסטית שניהל מעל גבי העתון, החל להסדיר את ענייניו האישיים ואת ענייני העתון, מתוך כוונה שזה יוכל להמשיך ולהתפרסם גם בהיעדרו. רוקר היה כה בטוח באפשרות מאסרו, שמוזודתו היתה ארוזה ומוכנה מספר שבועות לפני שהמטרה התדפקה על דלתו. עם מאסרו, בדצמבר 1914, בא הקץ לחקופה הפוריה ביותר בתולדות התנועה האנרכיסטית היהודית באנגליה, ולעתון שייצג אותה. למרות שקבוצת "ארבייטער פריינד" המשיכה לתפקד ככל יכולתה גם לאחר מאסרו של רוקר, הרי שהיא חסרה את כוח ההנהגה שלו ואת מרצו והתלהבותו הנדירים. ביולי 1916 נסגר העתון ובית ההוצאה שלו על ידי המשטרה, והפעילים הבכירים בעתון נאסרו. עם תום המלחמה חודש העתון והופיע בין השנים 1920-1927, ולאחר מכן בין השנים 1932-1930, אך פעילותו והשפעתו היו מזעריות. "ארבייטער פריינד", שהגיע לשיאו בראשית המאה ה-20 לא הצליח להתגבר על אובדנו של רוקר כעורך וככוח המניע את העתון.

☆☆☆

פרייע ארבייטער שטימע, 1948, עמ' 209.
 5. ראה ציטוט ב: William Y. Fishman, East End Jewish Radicals 1875-1914, London, Gerlad Duckwoth & Co., 1975, p. 254
 6. רודולף ראקער, אין שטורעם. לאנדאנער גרופע "פרייע ארבעייטער שטימע", 1952, עמ' 247.
 7. רודולף ראקער, "וואס איז צו טאן", ארבייטער פריינד, 17 ביולי 1903.

1. קדם ל"ארבייטער פריינד" ניסיון קצר ימים של מוריס וינטשבסקי, שביולי 1884 הוציא לאור את "די פולישע יידל", במשך תשעה חודשים.
 2. אברהם פרומקין, "אין פריילונג פון אידישן סאציאליזם", ניו יורק 1940, עמ' 38.
 3. ראה ציטוט ב: Paul Avrich, Anarchist Portraits, Princeton, Princeton University Press, 1988, p. 188.
 4. שאול ינובסקי, ערשטע יארן פון יידישן פרייהייטלעכן סאציאליזם. ניו יורק,